

BÖLGE VE DÜNYA TARİHİ AÇISINDAN TÜRK ARŞİVLERİNİN ÖNEMİ

SARINAY, Yusuf*
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Osmanlı Devleti, tarih sahnesinde bulunduğu altı asır boyunca geniş bir coğrafyaya hükmetmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak; Avrupa, Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin tarihinin önemli kaynaklarından birisi de İstanbul'da bulunan Osmanlı Arşividir.

Osmanlı Arşivi'nde yer alan yaklaşık 135 milyon belgenin önemli bir kısmı bu bölge ülkelerine aittir. Böylesine geniş bir coğrafyaya ışık tutan ve insanlığın ortak kültürel mirası olan Türk arşivleri, bu potansiyelinden dolayı "millî" olmanın yanı sıra "milletlerarası" bir arşiv olma özelliğine de sahiptir.

Bildiride, Dünya tarihi, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri tarihi ile ilgili araştırmalarda Türk arşivlerinin önemi vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Türk Arşivleri.

Arşivler; milletlerin millî kültür ve tarih miraslarını muhafaza ederek gelecek nesillere intikal ettiren ve bu sebeple ait oldukları milletlerin millî hafızaları ve tapu senedi hüviyetinde olan müesseselerdir. Ülkeler arası cereyan eden münasebetler sebebiyle diğer devletlerle ilgili evrakı da saklamaları ve bunları tasnif ederek araştırmaya sunmaları itibariyle arşivler, aynı zamanda "milletlerarası hâfıza" hükmündedirler.

Osmanlı Devleti'nin tarihte hüküm sürdüğü yaklaşık altı asırlık süre içerisinde; milyonlarca kilometre karelik bir coğrafi sahada pek çok ülke ve millet ile münasebet kurduğu, bunların bir kısmını da asırlarca idaresi altında bulundurduğu bilinmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin tarihe mal oluşunun ardından Balkanlar, Orta ve Yakın-Doğu ile Kuzey Afrika'da otuz civarında devletin kurulduğunu görmekteyiz. Bu sebeple; Türk milletinin son altı asırlık tarihine, kültür ve medeniyetine; folklor ve sanatına; sosyal ve iktisadî vaziyetine; mimarî yapısına ve demografik varlığına kaynak teşkil eden ve menşe itibariyle sadrâzama, yani Sadâret Evrakı'na istinat eden Başbakanlık Osmanlı Arşivi, aynı zamanda münasebette bulunduğu otuza yakın devletin tarihine de kaynaklık etmektedir. İşte bu özelliğinden dolayı Osmanlı Arşivleri millî olmanın yanı sıra milletlerarası bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca Osmanlı

* T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürü.

devletinin hüküm sürdüğü altı asır boyunca Avrupa devletleri ile siyasi, sosyal ve ekonomik konularda ilişkiler kurmuştur. Bu ilişkilerin belgeleri de bugün Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin tarihî seyri içerisinde ve cereyan eden muamelelerin neticesinde teşekkül eden *Tapu Tahrir Defterleri*, *Mühimme Defterleri*, *Hatt-ı Hümayûnlar*, *Nâme-i Hümayûnlar*, *İrâdeler* ve *Vakfiyeler* ile muhtelif dairelere, müdürlüklere, nezâretlere ve müfettişliklere ait belge ve defterlerden meydana gelen "Hazîne-i Evrâk"; kendisine bu adı veren Osmanlıların belirttiği gibi Türk ve dünya arşivciliği için gerçek bir hazine hüviyetindedir. Bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mevcut sayısı 135 milyon belgenin tasnifi tamamlanan yaklaşık % 80'ni yerli ve yabancı ilim adamlarıyla araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Araştırmaya açık bulunan bu fonlar arasında, Osmanlı Devleti'nin idaresi altındaki geniş coğrafyada yer alan ülkelerin geçmişine ışık tutacak mahiyette binlerce belge mevcuttur. Bu sebeple, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Akdeniz, Balkanlar ve Doğu Avrupa bölgeleri hakkında Osmanlı Arşivlerine başvurulmadan yazılacak tarih eserinde muhakkak eksiklikler olacaktır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Balkanlar, Ortadoğu ve Avrupa ile İlgili Mevcut Evrak

Tapu Tahrir Defterleri

Osmanlı Devleti'nde; Arap yarımadası, Mısır, Kuzey Afrika, Kırım ve özel hukukî statüsü olan bölgeler ve yerler dışında, tımar sisteminin gereği olarak yeni fethedilen yerlerde fetihden hemen sonra; diğer yerlerde ise tahtın el değiştirmesinin ardından yapılmakta olan tahrirler, muntazaman defterlere kaydedilirdi. Böylece her bölgeye ait ziraî vaziyet ile vergi hususiyetleri ve nizâmları tespit edilerek örfî âdetlerle birlikte kanunnâme hâlinde ait olduğu defterin başına yazılırdı. Fetihden sonra hazırlanan kanunnâmelerde, fethedilen yerlerin kanunları, nizâmları ve âdetleri, muhakkak surette göz önüne alınır. Tahrir ile vazifeli emin, araziye önce padişah, vezir ve sancak beylerine mahsus *haslar*, *zeâmetler* ve *tımarlar*; *padişah vakıfları*, *diğer vakıflar* ve *mülkler* olmak üzere çeşitli kısımlara ayırır; sonra şehir, kasaba ve köyleri tek tek dolaşarak buralarda oturan vergi mükelleflerinin künyelerini, içlerinde vergiden muaf olanlar varsa, hangi vergilerden ve ne sebeple muaf olduklarını yazardı. Bu arada topraklı ve topraksız köylü, evli ve bekâr, ihtiyar, sakat ve benzerleri ayrı ayrı kaydedilirdi. Sonra her köyün mer'ası, kışlak ve yaylağı, korusu, ormanı, çayırı ve buralardan elde edilen mahsullerin yıllık hâsılı ve yılda vermekle yükümlü oldukları vergiler yazılarak mufassal defterler ve bunlara istinaden de muhâsebe icmâl defterleri tanzim olunurdu.

Osmanlı Arşivi'nde yer alan 1100 adet Tapu Tahrir Defterleri'ndeki bilgilerin, ait oldukları bölgelerin tarihî, coğrafi, iktisadî, ictimai, demografik, kültürel ve dinî yapılarını aksettiren birinci el tarihî kaynaklar olduğu görülmektedir. Bu katalogda şu defterleri örnek olarak verebiliriz.

Balkan Ülkeleri

Yunanistan

Osmanlı Arşivi'nde 1300-1882 yıllarına ait 1100 adet Tahrir Defteri yer almakta olup bu tasnif içerisinde Yunanistan'a ait çok sayıda defter bulunmaktadır. Örnek olarak 3 numaralı ve 1464 tarihli Timurhisar, Nevrekep, Siroz, Ostrama, Drama nahiyeleri, 10 numaralı Fatih dönemine ait Mora'ya dair ayrıntılı, 35 numaralı 1506 tarihli Eğriboz, 105 numaralı 1520 tarihli Tırhala'ya ait nüfus ve vergi kaynaklarını ayrıntılı bir şekilde anlamamızı sağlayacak defterleri gösterebiliriz.

Bulgaristan

Yine bu seride Bulgaristan'la ilgili pek çok defter bulunmaktadır. Bunlardan 126 numaralı ve 1524 tarihli olan defter Şumnu, Karinova, Yanbolu, Zagra-i Eskihsar nahiyelerinin ayrıntılı kayıtlarını ihtiva etmektedir.

130 numaralı ve 1525 tarihli defterde ise Sofya, Şehirköyü, Berkofça, Direnofça, Samako ve İzenbolu kazalarının ayrıntılı bilgileri yer almaktadır. 145 numaralı ve 1527 tarihli defterde ise Sofya'nın tımar ve vakıf kayıtları ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır.

Makedonya

Aynı seride Makedonya ile alakalı pek çok defter yer almakla beraber şunları örnek verebiliriz.

4 numaralı ve 1476 tarihli defterde Pirlepe, Köprülü, Karaçova, Kalkandelen, Üsküp ve Manastır kazalarının nüfus ve mali kaynaklarının anlaşılmasını sağlayacak ayrıntılı bilgiler vardır.

9 numaralı ve Fatih devrine ait defterde ise Priştine, Vulçitrın, Morava ve Prizrin'e ait detaylı bilgilere ulaşmamızı sağlayacak kayıtlar mevcuttur.

495 numaralı ve 1499 tarihli defterde ise Prizrin Livasının Hoca, Jejne, Trigoştiva ve Bihar nahiyeleri köylerinin nüfusu, gelirleri tımarları ile Prizrin'in içine ait vakıfları gösterir ayrıntılı kayıtlar bulunmaktadır.

Sırbistan

Bu ülke hakkında da birçok defterler bulunmaktadır. Bunlardan: 16 Numaralı ve Fatih devrine ait olan defterde Semendere'nin Rudnik kazası köyleri, Brevnik, Semendire kazalarındaki tımar, zeamet, nüfus ve mali gelirleri; 316 numaralı ve 1559 tarihli defterde ise Semendere'nin kanunnamesi, Lomniç, Belgrad, Valpova, Osad vesair nahiyelerin nüfusu, gelirleri, kaleleri; 657 numaralı ve III. Murad (1574-1595) devrine ait olan defterde de İstolni Belgrad livasının kanunnamesiyle nüfus ve mali durumu hakkında ayrıntılı bilgilerin incelenebilmesi mümkündür.

Karadağ

Bu ülke ile ilgili olarak da 106 numaralı ve 1520 tarihli nüfus ve baştine¹ kayıtlarını gösteren defter ile 122 numaralı ve 1522 tarihli nüfus, mali durum, tuzlalar ile kanunnamesini ihtiva eden defterleri örnek olarak gösterebiliriz.

Bosna

Tahrir Defterleri fonunda Bosna'ya ait çok sayıda defter yer almaktadır. Bunlar arasından örnek vermemiz gerekirse şunları gösterebiliriz:

5 numaralı ve 1477 tarihli defterde Hersek livasına ait nüfus, tımar ve kalelere ait ayrıntılı bilgileri; 18 Numaralı ve 1485 tarihli defterde Bosna'nın tımar ve kalelerine ait ayrıntılı malumatı; 24 numaralı ve 1489 tarihli defterde ise Bosna'nın nüfusu, mali durumu ile İzvornik sancağı haslarına ait bilgileri ihtiva eden ayrıntılı defterler yer almaktadır.

Ortadoğu

Irak

Bu ülkeye ait Tapu Tahrir Defterleri fonunda yer alan bazı defterler aşağıda liste şeklinde verilmiştir.

DEFTER NUMARASI	HİCRİ TARİH	MİLADİ TARİH	ŞEHİR	KONU
195	946	1546	Musul	Musul'un gelirleri ile nüfus ve vakıfları hakkında ayrıntılı defter
245	940-953	1534-1547	Bağdat	Bağdat muhafazasına memur sipahilerini ihtiva eden defter.
282	959	1552	Basra	Basra vilayeti kanunnamesi, cemaatleri, kazaları ve nüfusunu ihtiva eden ayrıntılı defter.
308	965	1558	Musul	Musul'un gelirleri ile nüfus ve vakıfları hakkında ayrıntılı defter
313	966	1559	Bağdat, Basra	Bağdat ve Basra'daki tımarları ihtiva eden tımar ruzmançe defteri
386	Kanuni	1520-1566	Bağdat	Bağdat vilayetinde Kutsal yerlerdeki kıymetli eşyanın evsafını havi ayrıntılı defter
534	982	1575	Basra	Basra gümrüğü kanunnamesi has, mukataa ve tımarları ihtiva eden özet defter.
623	994	1586	Hille	Hille Livasının köylerinin sayısı ile gelirlerini ve malikanelerini ihtiva eden defter

¹ Saraya ve orduya türlü vergiler ödeyen Hristiyan tebanın buna karşılık ziraat yaparak hiçbir vergi ve resim ödemedikleri çiftliklerine verilen isim.

660	III. Murad	1574-1595	Musul	Musul'un gelirleri ile nüfus ve vakıfları hakkında ayrıntılı defter
690	1008	1600	Bağdat	Bağdat livasındaki Çavuşların isimlerini ve zeametlerini havi
746	1035	1626	Bağdat	Bağdat muhasarasında bulunan tımar ve zeamet sahiplerinin isimlerini ihtiva eden defter
998	929	1523	Musul, Sincar	Sincar ve Musul'un vakıflarını ihtiva eden defter.
1028	Tarihsiz		Bağdat	Bağdat, Hille, Ruhaniye, Cevazer Mendilcin, Kerkük sancaklarındaki köylerin gelirleri ve bazı vakıflarını gösteren defter.
1049	Tarihsiz		Bağdat	Bağdat vilayetindeki köylerin nüfus ve gelirlerini gösterir ayrıntılı defter parçası.
1073	III. Murat	1574-1595	Bağdat	Rumahiye livası (Bağdat)tahrir defteri
1022	Tarihsiz		Basra	Basra mukataatının gelirlerini ve haslarını gösterir defter

Suriye

Tahrir Defterleri fonunda Suriye ile ilgili çok sayıda defter yer almakta olup bununla ilgili olarak şu defterleri örnek gösterebiliriz. 127 numarada kayıtlı 1525 tarihli defter Şam'daki cami, mescid, medrese, türbe, darüşşifa vakıflarının muhasebesine aittir. Bir diğer defterde 263 numaralı ve 1548 tarihli Şam şehrinin nüfusu gelirleri, tımarları, vakıflarını gösteren sayımdır. Bu ülke ile ilgili 275 numaralı ve 1551 tarihli defterde Şam eyaletinin köyleri, nüfusu gelir ve giderleri gösterilmektedir.

Filistin

Bu fonda Filistin'le ilgili örnek olarak şu defterleri gösterebiliriz:

- 289 numaralı ve 1553 tarihli Halilülrahman şehrinin ayrıntılı mükellef defteri.
- 342 numaralı 1562 tarihli Kudüs'ün vakıflar ve emlakını ayrıntılı bir şekilde gösteren defter.
- 427 numaralı Kanunî dönemine ait Kudüs ve Safed'in ayrıntılı nüfus ve emlak sayım sonuçlarına ait defter.

Kuzey Afrika

Mısır

Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu'nda Mısır'a dair şu birkaç defteri örnek olarak verebiliriz:

- 642 numaralı ve 1593 tarihli defter Mısır'ın gelir ve giderini göstermektedir.
- 726 numaralı ve 1616 tarihli defter Mısır'ın gelir ve giderini göstermektedir.
- 734 numaralı ve 1617 tarihli defter Mısır'ın gelir ve giderini göstermektedir.

Temettuat Defterleri

Temettuat defterlerinde kaza köy gibi iskan merkezleri hane hane ele alınarak herkese ait şahsi mal varlığı, emlak, arazi, hayvanat vb. ile yaptığı iş tespit edilmiştir.

Temettuat defterlerinin tasnifi ve kataloglanmasında, o tarihlerdeki idari taksimat esas alınmış olup tarih olarak 1844-1845 yılları aralığına sahip 17.747 adet defter bulunmaktadır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine ait temettuat bulunmamaktadır. Bu seri içinde balkan ülkelerinden Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Makedonya ile alakalı yüzlerce defter yer almakta olup ülkelere göre şu örnekleri verebiliriz.

Yunanistan

Selanik, Vodina, Tırhala vs'ye ait defterler yer almaktadır. 11461 numaralı defter ile 11785 numaralı defterler arası toplam 324 adet defterde Selanik şehrinin mahalle ve köylerine ait ayrıntılı kayıtlar mevcuttur.

Bulgaristan

Filibe, Hasköy, Çırpan, Vidin vs. ye ait defterler yer almakta olup bunlardan 5948 numarada kayıtlı Filibe'nin bütün mahallelerine ait 624 sayfalık defteri örnek gösterebiliriz.

Makedonya

Manastır, Tikveş, Üsküp vs. ye ait defterler yer almakta olup bunlardan Üsküp'e ait bütün köylerini ihtiva eden 15474 numarada kayıtlı 700 sayfalık defteri örnek olarak gösterebiliriz.

Sırbistan

Bu seriden Sırbistan'ın Niş şehrinin mahalle ve köylerine ait 169 defter yer almaktadır.

Mühimme Defterleri

Divân-ı Hümâyûn toplantılarında müzakere edilen dahili ve harici meselelere ait siyasi, askerî, ictimai ve iktisadi önemli kararların kaydedildiği bu defterlere "mühimme Defterleri" adı verilmiştir. Bu defterler 1553-1915 tarihleri arasını ihtiva etmektedir.

Mühimme defterlerinde 1649 yılına kadar, her konuda sadır olan hükümler yer alırken, bu tarihten sonra sadece devlet işleriyle ilgili ahkam yer almıştır.

Şahıslarla alakalı olarak verilen hükümler, 1649 yılından itibaren “Şikâyet Defterleri”ne; 1749’dan sonra ise bu defterlerin eyaletlere göre tanzim edilmesiyle oluşan “Ahkam Defterleri”ne yazılmaya başlanmıştır.

Mühimme Defterleri’ndeki malumat sayesinde, Osmanlı Devleti’nin merkez ve taşra teşkilatının yapısını, idaresi altında bulunan her toplumun ictimai, siyasi, iktisadi ve kültürel durumu ile Osmanlı Devleti’nin diğer ülke ve devletlerle olan münasebetlerini öğrenmek mümkündür. Örnek verilmesi gerekirse ülkelere göre şu kayıtları gösterebiliriz.

Sırbistan

3 Numaralı mühimme defterinin 1224. sırasında ve 1560 tarihli hükümde Semendire Sancağı’nda kanunsuz vergi alınmaması ve halka adil davranılması ile yine aynı defterin 1445. sırasında ve aynı tarihli hükümde de Semendire’de halkın refahı için gerekenlerin yapılması emredilmektedir.

Bosna

5 Numaralı mühimme 1701. sırasında ve 1566 tarihli Pojega beyine gönderilen hükümde Drava Nehri üzerine köprü yapmak için gereken hazırlıkların tamamlanması ile 6 numaralı defterin 377. sırasında ve 1564 tarihli hükümde Pojega sancağının yeni yapılan tahririne ait defterin merkeze gönderilmesi emredilmektedir.

Romanya

83 numaralı mühimme defterinin 46. sırasında ve 1627 tarihli hükümde Bükreş’te ticaret yapan tacirlerden öteden beri alına gelen vergi usulünün dışına çıkılmaması ile aynı defterin 59 sırasında ve aynı tarihli hükümde de Eflak köylülerinden Bender toprağına hayvanlarını otlatmak için geçenlerden vergi alımında adaletsizlik yapılmaması emredilmektedir.

Kuzey Afrika

Mısır

Bu defterlerde Mısır ile alâkalı pek çok hüküm yer almaktadır. İlk örnek olarak 7 numaralı mühimme defterinin 721. sırasında yer alan hükmü gösterebiliriz. Bu hüküm 1568 tarihli olup Akdeniz’i Kızıldeniz’e bağlamak üzere bir kanal yapılması hakkındadır.

Hükümde kanalın açılış gerekçesinin Portekiz’in Hindistan’ı istilâ ederek bölgenin Hac yolunu kapatmalarına mani olmak ve Hint Müslümanlarını korumak olduğu belirtilmektedir. Bu konuda mimar ve mühendislere bir keşif yaptırılması, kanalın açılıp açılmayacağı, açılacak ise boyutlarının ne kadar olacağı bildirilmesi istenmektedir.

Yukarıda anlattığımız defterlerden başka konusu sadece Mısır olan defterler vardır. Bunların sayısı 15 dir. Bu defterlerin tarih aralığı olarak 1717-1915’tir.

15. defterde 66-70. sayfaları arasında açılışı 1869 da yapılan Süveyş kanalının işletme ve muhafazasına dair 17 maddelik sözleşme bulunmaktadır.

Libya

İlk örnek olarak 3 numaralı mühimme defterinin 578. sırasında yer alan ferman suretini gösterebiliriz. Bu ferman 1559 tarihli olup Kanuni Sultan Süleyman devrine aittir. Dili Arapça olan fermada şu konular vurgulanmaktadır.

1. Hristiyan dünyasının Trablusgarp'a saldırısıyla Osmanlı Devleti'nin buralara ilgisi başlamış ve taarruzun önünün alınması için bölge Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir.

2. Bölge halkı Osmanlı Devleti'nin diğer tebaası ile aynı statüyü kazanmış ve himaye edilmişlerdir.

3. Osmanlı tarafından kutsal addedilen Trablusgarp'ın korunması için bir beylerbeyi ile kanunun emirlerini icra için bir kadı tayin edilmiştir.

4. Bu yönetici ve görevlilerin tayin edilmelerinin sebebi; halkın adil bir şekilde yönetilerek geçimlerini temin etmeleri ve huzur içinde yaşamalarıdır.

5. Herhangi bir sebeple halkın huzurunu bozacak davranışlarda bulunan olursa en ağır şekilde cezalandırılacaklardır.

Bölgeye ait örnek olarak verebileceğimiz bir diğer hüküm de 262 numaralı defterin 126 ve 127. sayfalarında yer almaktadır.

1865 tarihli bu hükümde, Osmanlı Devleti dahilinde yaşayan her sınıftan halkın emniyet ve huzur içinde yaşamasının devletin temel amacı olduğu belirtiliyor. Bu amaç doğrultusunda ıslahatlar yapılması gerektiği sıralandıktan sonra Trablusgarp eyaletinin vilayete dönüştürülmesine ait emir verilmektedir.

Cezayir

Bu ülke ile ilgili 7 numaralı defterin, 2456. sırasında yer alan 1568 tarihinde Osmanlı Padişahı İkinci Selim'in Cezayir'in adaletle yönetilmesi hakkında gönderdiği hükmü gösterebiliriz.

Ortadoğu

Suriye

Bu seride yer alan defterlerden Suriye'ye dair şu hükümleri örnek olarak verebiliriz:

– 6 numaralı defterin 333. sırasında bulunan 1564 tarihli hüküm. Bu hüküm Şam'da imal edilmekte olan kumaşların standartlara uygun olmasını emir etmektedir.

– 6 numaralı defterin 813. sırasında bulunan 1565 tarihli hükümde ise Şam'da bulunan korudan kaçak ağaç kesenlerin tespit edilmesi istenmektedir.

Name-i Hümayun Defterleri

Padişahlar tarafından İslâm ve Hristiyan hükümdarlar ile Osmanlı Devleti'ne tabi imtiyazlı olan Mekke Şerifine, Kırım hânına, Erdel kralına, Eflak ve Moldovya voyvodalarına, Gürcü ve Dağıstan hanlarına gönderilen mektuplar suretleri ile gelen cevaplar "Name-i Hümayûn" adlı defterlere kayd olunurdu. Osmanlı Hükümdarlarının tahta cüluslarında yeni padişahın hükümdarlığını bildirmek için dost ve civar memleketlere birer elçi ile name göndermek adet olduğu gibi sefir gitmeyen devletlerin sefirlerine de yeni hükümdarın tuğrasıyla Name-i Hümayun verilir ve bunlar da nameyi kendi hükümdarlarına yollarlardı.

Name Defterleri'nde de Balkan ülkelerinin idari mali, askeri konularında tarihi gelişmesini takib etmemizi sağlayacak pek çok kayıtlar vardır. Ükelere göre örnek vermemiz gerekirse şu hükümleri örnek olarak gösterebiliriz.

Balkanlar

Yunanistan

12 numaralı defterin 171. sayfasında 1857 tarihli kayıta Prut'tan Selanik'e kadar bir demiryolu hattı inşa edilmesine dair Emr-i Âli vardır. Ayrıca, 6 numaralı defterin 352. sayfasında 1716 tarihli kayıta da Mora'nın Venediklilerden alındığına dair Acem şahına gönderilen namenin sureti yer almaktadır

Bulgaristan

14 numaralı defterin 116. sırasında ve 1888 tarihli hükümde Pragova merasından dolayı Bulgaristan ile Sırbistan arasında ortaya çıkan anlaşmazlığın çözümüne dair müzekkire ile aynı defterin 31. sırasında ve 1883 tarihli hükümde ise Bükreş'te Düvel-i Muazzama (Büyük Avrupa Devletleri) elçilerinin Romanya ve Bulgaristan sınırını tayin eden komisyon için verdikleri tahririn tercümesi yer almaktadır.

Karadağ

14 numaralı defterin 55. sırasında ve 1885 tarihli hükümde Karadağ hududuna dair bir layiha ile 15 numaralı defterin 30. sırasında yer alan hükümde Karadağ Hükümeti ile akd edilen ticaret mukavelesi yer almaktadır.

Ortadoğu

Irak

Bu seride yer alan defterlerden Irak'a dair şu hükümleri örnek olarak verebiliriz:

– 12 numaralı defterin 294. sırasında yer alan 1864 tarihli Bağdat ile Kirmanşah arasındaki telgraf hattının birleştirilmesine dair mukavele yer almaktadır.

– 7 numaralı defterin 6. sırasında 1640 tarihli Sultan Murad Han'ın Bağdat'ı Osmanlı yönetimine dâhil etmesini müteakip düzenlenen sulhname sureti yer almaktadır.

Suriye

Bu serinin 12 numaralı defterinin 180. sırasında 1857 tarihli Beyrut'tan Şam'a kadar yapılacak yola dair ruhsatname bulunmaktadır.

Arabistan

Bu seride yer alan defterlerden Arabistan'a dair şu hükümleri örnek olarak verebiliriz:

– 5 numaralı defterin 21. sırasında 1688 tarihli belgede Kabe'nin merdiveninin tamir edilmesi hakkında Mekke-i Mükerrreme Şerifi Ahmed ibn-i Galib'e gönderilen nâme-i hümayûnun sureti bulunmaktadır.

– 5 numaralı defterin 128. sırasında 1699 tarihli belgede Medine'deki Mescîd-i Şerîf ve diğer bazı mescidlerin tamiri hakkında Mekke-i Mükerrreme Şerifi Sa'd ibn-i Zeyd'e gönderilen nâme-i hümayûnun sureti yer almaktadır.

Kuzey Afrika

Fas

Bu seride yer alan defterlerden Fas'a dair şu hükümleri örnek olarak verebiliriz:

– 9 numaralı defterin 387. sırasındaki belge; Fransızların zararlı faaliyetlerini engellemek için Akdeniz'de birlikte hareket edilmesi gerektiği hususunda Fas hâkimine nâme yazılmasına dâirdir

– 9 numaralı defterin 328. sırasındaki 1795 tarihli belge; el konulan Dubrovnik gemilerini geri vermeleri için Fas hâkimi Süleyman'a yazılacak olan Arapça nâmedir.

Muahedeler Tasnifi

Bu tasnifte 1783-1921 yılları arasında Osmanlı Devleti ile çeşitli yabancı devletler arasında akd olunan muahedelerin orjinal belgeleri yer almaktadır.

Adı geçen tasnifte 1410 adet muahede, tasdikname ve protokol yer almaktadır. Ülkelere göre örnek vermemiz gerekirse şu anlaşmaları örnek olarak gösterebiliriz.

Balkanlar

Yunanistan

Muahedeler Tasnifi 106 numarada kayıtlı İstanbul'da 22 Kasım 1897 tarihinde Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında akd edilen sulh anlaşmasının Yunan Kralı tarafından imzalanan nüshası yer almaktadır.

Bulgaristan

Muahedeler Tasnifi 320 numarada kayıtlı Bulgaristan'daki müftülöklere ve evkafa dair Türkiye ile Bulgaristan arasında İstanbul'da imzalanan anlaşmanın Bulgaristan Ticaret Bakanı Liyahçef tarafından 19 Mayıs 1909 tarihli tasdiknamesi yer almaktadır.

Kuzey Afrika

Mısır

Muahedeler Tasnifi 48 numarada kayıtlı Türkiye ile Avusturya-Macaristan, Almanya, İspanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Felemenk ve Rusya arasında Süveyş kanalından serbestçe faydalanmayı sağlayan ve Mısır Hidivi'nin imtiyazını teyid eden İstanbul'da mezkur devletler arasında akdölunan 29 Ekim 1888 tarihli muahedenin Avusturya-Macaristan hükümdarı tarafından 13 Kasım 1888 tarihli tasdiknamesi yer almaktadır

Hatt-ı Hümayun Tasnifi

Hatt-ı Hümayûn; umumiyetle padişahların el yazılarına verilen isim olup, padişahların yazılı emirleri anlamında kullanılmaktadır. Hatt-ı Hümayunlar sadrazamların tahriri olarak ve kısaca arz ettikleri meseleler dolayısıyla telhis denilen kâğıdın üzerine yazıldığı gibi, doğrudan doğruya da sadır olurdu. III. Murad devrine kadar padişahlar nadiren ve pek mahdud meseleler dolayısıyla yazılı emirler verirlerken, bu padişahla beraber hatt-ı hümayunlar çoğalmıştır. Osmanlı Arşivi'nde 100. 388 hatt-ı hümayun bulunmaktadır.

Bu tasnif; I. Mahmud'dan II. Mahmud devri sonuna kadar olan 112 senelik dönemi ihtiva etmekle beraber, vesikaların çoğu, III. Selim ve II. Mahmud devirlerine aittir.

Hatt-ı Hümayun tasnifinde Balkan ölkelerinin tarihini aydınlatacak pek çok belge vardır. Ölkelere göre örnek vermemiz gerekirse şu belgelerden bahis edilebilir:

Yunanistan

Birincisi 47772 numaralı ve 1823 tarihli Yunan Millet Cemiyeti teşkilatı tarafından bütün Rum milletine hitaben hazırlanan Yunan teşkilatına dair 109 maddelik beyannamedir. Diğeri ise 47724 numarada kayıtlı ve 1834 tarihli olup Dersaadet'e gönderilen Yunan memurunun sefir olarak kabul edildiğine dair olanıdır.

Bulgaristan

Hatt-ı Hümayun Tasnifi'nde 17311 numaralı ve 1834 tarihli belgede Sofya mütesellimliğine halkın hizmetlerini en iyi şekilde yürütecek bir kişinin seçilmesi ile 48358-G numaralı ve 1838 tarihli belgede ise Sofya'da inşa olunan kışlanın inşaat masrafını gösterir defter yer almaktadır.

Sırbistan

Hatt-ı Hümayun Tasnifi'nde 44928-Ç numaralı ve 1837 tarihli belgede Miloş Bey'in zatına ve hanedanına Sırbistan Beyliği'nin tevcih edilmesi ile 44886-C ve 1838 tarihli belgede ise Sırbistan için yazılan kanun ve yönetmelikler hakkında Miloş Bey tarafından yazılan mektup ve tercümesi yer almaktadır.

Kuzey Afrika

Mısır

Hatt-ı Hümayun tasnifinde Mısır tarihini aydınlatacak pek çok belge vardır. Bu tasnifin 48187 numarasında yer alan Mehmed Ali Paşa'nın yazısı bahsettiğimiz bu türdendir. Paşa, 1840 tarihli yazısında Hıdivliğin kendisine irsen verilmesinden dolayı teşekkür etmektedir.

5252 numaralı ve 1797 tarihli bir diğer belge de Mısır'da kullanılan eğerlerin faydası görüldüğünden bunları yapan ustalara İstanbul'da dükkân yapılması hakkındadır.

Tunus

Bu tasnifin 841 numaralı ve 1787 tarihli belgesinde eskiden olduğu gibi Cezayir, Tunus, Trablusgarb gemilerinin Osmanlı gemileri ile birlikte savaşa çıkması vurgulanmaktadır.

Aynı tasnifin 31 numaralı ve 1838 tarihli belgesinde Avrupalılarla mücadele içinde olan Tunuslulara Osmanlı Devletinin yardım etmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Cezayir

Bu tasnifin 1835 tarihli ve 47971-D numaralı belgesinde; Cezayir'in Fransızlar tarafından işgali üzerine meydana gelen karışıklıkları gidermek için Hacı Ahmed Bey'in görevlendirildiği ve bunun Osmanlı Devleti tarafından da kabul edilmesini istirham ettiklerine dair Kostanta kadı, Müftü vesair ileri gelenlerinin mahzarı yer almaktadır.

İrade Tasnifleri

İrade padişahın emri manasına gelir. 1832 senesinden evvel herhangi bir mesele hakkında padişahın mütalaasına lüzum görüldüğünde meselenin hulasası padişaha sunulurdu. Buna arz tezkiresi veya telhis denilirdi.

Bu tarihten sonra arz tezkirelerinin Serkatib-i Şehriarî denilen, padişahın hususi başkatibine hitaben yazılması usul ittihaz olunmuş idi. Başkatip bunu padişaha okur, o da şifahi olarak mütalaasını bildirir ve bu mütalaa, arz tezkiresinin altına ve eğik olarak başkatip tarafından sadrazama hitaben yazılırdı. İşte bu şekilde irade denmiştir. Bu fon, özellikleri itibarıyla da Hatt-ı Hümayun tasnifini tamamlar mahiyettedir

İrade fonlarındaki vesikaların tarih aralığı ise 1839'dan Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Osmanlı Arşivi'nde bulunan irade tasniflerinde Balkan ülkeleri tarihi, sosyal ve iktisadi yapısı ile ilgili hayli miktarda evrak yer almaktadır. Ülkelere göre şu örneklemeleri yapabiliriz.

Yunanistan

İrade Tasnifi Hariciye Kısmı'nda 5968 numaralı ve 1854 tarihli belgede Yunan Devleti ile münasebetlerin yenilenmesi vesilesi ile Yunanistan'a şehbenderler tayin edilmesi emredilmektedir. Aynı tasnifte 12052 numaralı ve 1864 tarihli belgede de Yunan Hariciye Bakanı'na nişan verilmesi emir edilmektedir.

Bulgaristan

İrade Tasnifi Hariciye Kısmı'nda 11050 numaralı ve 1862 tarihli belgede Bulgarca bir gazetenin basılmasına izin verilmesi ile aynı tasnifte 8515 numaralı ve 1858 tarihli belgede ise İstanbul Fener'de Bulgarlara mahsus papazhanenin genişletilerek kilise hâline getirilmesine izin verilmektedir.

Sırbistan

İrade Tasnifi Dahiliye Kısmı'nda 1897 numaralı ve 1847 tarihli belgede Mekteb-i Tıbbiye'ye (Tıp Fakültesi) Sırbistan'dan gelen çocukların tıp tahsiline izin verilmektedir.

Bosna

İrade Tasnifi Meclis-i Vâlâ Kısmı'nda 6684 numaralı ve 1850 tarihli belgede Bosna eyaletinde posta usulünün uygulanması ile aynı tasnifte 6760 numaralı vesika Bosna eyaletinde kaymakamlık merkezlerine bir ortaokul açılması emir edilmektedir.

Kuzey Afrika

Mısır

Mısır hakkında bu tasnif içerisinde binlerce belge yer almaktadır. Örnek olarak şu belgeleri gösterebiliriz.

– Pamuk tarımının geliştirilmesi için 1865 tarihinde Mısır'dan pamuk tohumu satın alınarak Anadolu, Yunanistan ve Bulgaristan'ın çeşitli şehirlerine gönderilmesi hakkında Dahiliye kısmı 37043'te bulunan emir. Günümüzde pamuk ziraatin yapıldığı bu ülkelerde belki de Mısır pamuğunun etkileri devam etmektedir

– Mısır valisine hidiv denilmesine, vali tabirinden vazgeçilmesine dair Mümtaze kısmı 20/839 numaralı ve 6 Haziran 1867 tarihli emir.

– İstanbul Beyoğlu'nda 1870 yılında meydana gelen yangın sebebiyle Mısırlılar tarafından toplanılıp gönderilen nakdi yardımdan Padişah tarafından

duyulan memnuniyetin mektupla bildirilmesi hakkında Mümtaze kısmı 21/875 numarada bulunan emir.

Libya

Libya hakkında bu fonda yer alan şu belgeleri örnek olarak gösterebiliriz:

– Fizan’da Sokna kazasıyla Bin Velid kasabası arasında yeni kurulan ve Asar-ı Mecidiye adı verilen, Mesail-i Mühimme bölümü 2098 numarada bulunan 1847 tarihli kasabanın planı.

– Ticaretin artması dolayısıyla Fizan’da bir ticaret mahkemesi kurulmasının kararlaştırıldığı, Meclis-i Vala kısmı, 14678 numaralı ve 1855 tarihli padişah emri.

– Trablusgarp ve Bingazi’den gelecek olan öğrencilerin yatılı okullara ücretsiz kabul edilmesinin karara bağlandığı, Meclis-i Umumi kısmı, 1330. Ca/2 numara ve 1912 tarihli padişah emri.

– Bingazi şehrine yapılacak çeşme için gereken paranın hazinece karşılanmasının kararlaştırıldığı, Hususi Kısım 1331. L/7 numara ve 1894 tarihli padişah emri.

– Trablusgarp’ta çıkan "TRABLUSGARB" gazetesinin ilk sayısının yer aldığı Dahiliye kısmı 38629 numaralı ve 1866 tarihli belge.

Ortadoğu

Suriye

Suriye hakkında bu fonda yer alan şu belgeleri örnek olarak gösterebiliriz:

– Şam’da imal edilen alaca cins dokuma, Osmanlı ülkesinde üretilen kumaşların en iyisi olduğu için gümrük resminde bu hususun dikkate alınması hakkındaki Meclis-i Vâlâ kısmında bulunan 25281 numaralı ve 1866 tarihli irade.

– Suriye’deki vakıf kütüphanelerinde bulunan kitapların korunması ve geleceğe taşınması için Melikü’z-Zahir Kubbesinin tamir edilerek bütün kitapların burada toplanması ve çalışacak personelin maaşlarının karşılanması hakkında Dahiliye kısmı 70132 numarada bulunan 1883 tarihli irade.

– Suriye vilayeti Duma kazası Şuba isimli çiftlikte buharla işletilmek üzere bir şeker fabrikası tesisi için Şam ileri gelenlerinden Şemazade Ahmed Refik Efendi’ye ruhsat verilmesi hakkında, İmtiyaz ve Mukavelat Kısım 1312. B/2 numarada bulunan 1895 tarihli irade.

Arabistan

Arabistan hakkında bu fonda yer alan şu belgeleri örnek olarak gösterebiliriz:

– Necid Vali ve Kumandanı Emir Abdülaziz es-Suud Paşa’ya vezirlik rütbesi verilmesi hakkında DUİT, 67/16 numarada bulunan 1914 tarihli irade.

– Necid Sancağının vilayete dönüştürülerek vali ve kumandanlığına Emir Abdülaziz Paşa es-Suud'un tayin edilmesi hakkında DUIT, 67/16 numarada bulunan 1914 tarihli irade.

Kuveyt

Kuveyt için şu belgeyi örnek olarak gösterebiliriz:

– İstanbul'daki yangın-zedelere yardım maksadıyla beş yüz lira gönderen Kuveyt Kaymakamı Mübarek el-Sabah Paşa'ya birinci rütbeden Mecidi Nişanı verilmesi hakkında Taltifat kısmı 1329. Za/5 numaralı ve 1911 irade.

Yemen

Yemen hakkında bu fonda yer alan şu belgeleri örnek olarak gösterebiliriz:

– Yemen kahvesinin Osmanlı'nın iklimi elverişli bölgelerinde de yetiştirilmesi Padişahın emirlerinden olduğu için Bingazi'de bir Yemenli usta istihdamı hakkındaki OM, 1315. Za/3 numaralı ve 1898 tarihli irade.

– Hudeyde'ye yarım saat mesafede bulunan kuyulardaki suyun dolablarla çekilmesi zahmetli olduğundan künkler döşenerek şehre getirilmesi hakkındaki Dahiliye kısmı 46622 numaralı ve 1873 tarihli irade.

– Hudeyde'de içime elverişli olmayan suları arıtmak üzere satın alınması düşünülen su arıtma makinesi için gerekli paranın bütçeden karşılanması hakkında Hususî kısım 1323 B/62 numarada bulunan 1905 tarihli irade.

Yıldız Sarayı Arşivi Belgeleri

II. Abdülhamid devrinde (1876-1909) Yıldız Sarayı'nda biriken defter, belge ve gazetelerden oluşan fondur. Bu fonda II. Abdülhamid'in özel olarak ilgilendiği konular, devletlerarası ilişkiler, Şarki Rumeli, Girid hadisesi vb. konular yer almakta olup Balkan ülkelerinin sosyal yapısını, tarihini ve diğer özelliklerini anlamamızı sağlayacak binlerce belge yer almakta olup ülkelere göre şu şekilde örnekleyebiliriz.

Karadağ

Yıldız Esas Evrakı 13-12 numarada kayıtlı ve 1898 tarihli belgede Karadağ Prensiği hakkında İškodra kumandanı Kâzım Paşa'nın layihası ile aynı tasnifin 56-2/10 numarasında kayıtlı ve 1884 tarihli belgede Karadağ prensine İstanbul Emirgân'da bir yalılı hediye edilmesine dair yazı yer almaktadır.

Romanya

Yıldız Esas Evrakı 41-25 numarada kayıtlı ve 1882 tarihli belgede Romanya'nın tarihi, insani yapısı, çeşitli devletlerle ilişkileri, ekonomik ve askeri durumu hakkında genel bir takrirle, aynı tasnifin 62-29 numaralı ve 1886 tarihli vesikada Romanya kralının kendisine iki tane at hediye edilmesinden dolayı duyduğu memnuniyeti içeren bir mektubu yer almaktadır.

Arnavutluk

Yıldız Esas Evrakı 12-17 numarada kayıtlı ve 1880 tarihli belgede İşkodra'da bulunan Derviş Paşa'nın Arnavutluk'un içinde bulunduğu şartlar ve buraların ıslahına dair layihası yer almaktadır.

Ortadoğu

Suriye

Suriye hakkında bu fonda yer alan şu belgeleri örnek olarak gösterebiliriz:

- Şam'da kurulan kütüphaneye dair Y. EE, 6/1 numaralı ve 1881 talimatname.
- Suriye Vilayeti'nin, Mütenevvia kısmı 29/25 numarada yer alan 1887 tarihli bütçesi.
- Halep'te gece yarısına doğru 4-5 saniye kadar süren şiddetli bir deprem meydana geldiğine dair Y. PRK. DH, 10/38 numarada bulunan 1898 tarihli belge.

Osmanlı Devleti ile Avrupa Devletleri Arasındaki İlişkilere Dair Belgeler

Osmanlı Devleti kuruluşundan yıkılışına kadar geçen süre içerisinde kıtalar üzerinde hâkim olmuştur. Bu hâkimiyeti kurarken komşu ve uzak komşuları ile de çeşitli derecelerde münasebetlere girişmiştir. Ticaret, siyaset ve diğer sosyal konular bu ilişkiler için ilk söylenebilecekler arasındadır. Bu sayılan ilişkilerin birçoğu doğal olarak belgelenmiştir. Meydana gelen bu belgeler de günümüzde Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda muhafaza edilmektedir. Bahsi geçen belgeler günümüz dünyasındaki siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel olayları daha iyi ve gerçekçi anlaşılması için en temel kaynaklardan olma vasfını taşımaktadır. Yukarıda ileri sürdüğümüz tezin daha somut bir şekilde anlaşılmasını sağlayacağını düşündüğümüz için Avrupa'da yer alan ülkelere ilişkin örnek belgeler, liste ve içerik olarak aşağıda verilmiştir.

Almanya

- Carl Pancratius adlı Alman besteci tarafından Sultan Abdülaziz için yapılan bestenin notaları.²
- Alman İmparatoru II. Willhelm adına İstanbul Sultanahmet Meydanı'nda çeşme yapılması.³
- Almanya İmparatoru II. Willhelm'in, Selahaddin Eyyûbi'nin türbesine konulmak üzere yaptırdığı tunç tacın kabul edilmesi.⁴

² BOA. HR. MTV, Nu: 388/42, 3 Mayıs 1876.

³ BOA. MV 101/17, 23 Ekim 1900.

Avusturya

– Avusturya imparatorunun bahçesi mahsûlâtından olarak kendi eliyle koparıp gönderdiği ananas meyvelerinin padişah tarafından beğenildiği hakkında irade.⁵

– Avusturya-Macaristan İmparatoru Fransuva Josef'in saltanatının 60. yıldönümü münasebetiyle Viyana'da düzenlenen ve imparatorluğu oluşturan milletlerin âdetleri ve kıyafetlerini içeren iki ciltlik fotoğraf albümü.⁶

Belçika

– Belçika Devleti'nin Osmanlı Devleti tarafından tanınması hakkında hatt-ı hümayun.⁷

– Belçika Devleti tarafından Osmanlı Devleti'ne ilk olarak gönderilen orta elçinin itimatnamesini sunarken söyleyeceği, iki devlet arasında mevcut olan dostluk ve ittifakın daha da arttırılmasına çalışacağına dair nutkunun tercümesi ve padişaha hediye edilen tabanca, av tüfeği, billur saksı ve kadeh, altın mahfaza, sim kandil, altın yaldızlı çeşme gibi eşyanın kaydedildiği defter.⁸

– Osmanlı Devleti ile Belçika arasında yapılan dostluk ve ticaret anlaşması.

Osmanlı Devleti ile Belçika arasında imzalanan dostluk ve eşitliğe dayalı bu anlaşmaya göre:

Osmanlı Devleti ile Belçika Devleti vatandaşları huzur ve emniyet içinde birbirlerinin ülkesinde seyahat ve ticaret edebileceklerdir. Eğer dost iki devletten birisi başka bir devlet ile savaşa girerse anlaşmanın maddelerine halel gelmeyecek ve tarafsızlık ilkesine uygun hareket edilecektir. Her iki devlet vatandaşları, diğer dost devletlerin vatandaşlarına tanınan ayrıcalık ve haklardan faydalanacaktır. Belçika vatandaşlarının, gerek ticaret gerekse seyahat amacıyla Kudüs'e veya başka bir yere gidip gelmelerinde kolaylık sağlanacaktır. Anlaşmaya taraf devletlerin sınırları içinde vefat edenlerin malları konsoloslarına teslim edilecektir.⁹

Danimarka

– Osmanlı ve Danimarka devletleri arasında ticaret, dostluk ve eşitlik ilkesine dayanan anlaşma.

Osmanlı Devleti ile Danimarka Devleti arasında imzalanan dostluk ve eşitliğe dayalı on yedi maddelik ticaret anlaşmasına göre:

⁴ BOA. MV 98-B/232, 16 Aralık 1900.

⁵ BOA. HAT, Nu: 46990, 1823.

⁶ BOA. YEE, Nu: 418, 12 Haziran 1908.

⁷ BOA. HAT, Nu: 47589, 1838.

⁸ BOA. HAT, Nu: 47602, Ç, 1838.

⁹ BOA. Düvel-i Ecnebiye Defteri, Nu: 4/2, s. 8-11, 19 Ekim 1838.

Danimarka tüccarlarına diğer dost devlet tüccarlarına tanınan ayrıcalıklar aynen verilmiştir. Böylece iki devlet arasında deniz ve kara ticaretinin gelişmesi hedeflenmiştir. İki devlet vatandaşları birbirlerinin ülkelerinde emniyet içerisinde bulunacaklardır. Bu anlaşmaya taraf ülke topraklarında ölenlerin mal varlıkları iade edilecektir. Karşılıklı konsolosluklar açılıp mahkeme esnasında tercüman bulundurulacaktır. Dinî ayinler serbestçe yapılabilecektir. Danimarka vatandaşlarından Müslüman olanlara baskı yapılmayacak ve mal varlıklarına dokunulmayacaktır.¹⁰

Finlandiya

Finlandiya'nın bağımsızlığının Osmanlı Devleti tarafından tanındığı ve kendileriyle siyasi ve iktisadi alanlarda iyi ilişkiler kurulmasından memnuniyet duyulacağı hakkında.¹¹

Fransa

Kanunî Sultan Süleyman'ın, Fransa Kralı I. Fransuva'ya gönderdiği iki ülke arasındaki dostluğun devamına dair nâme-i hümayûn.

Fransa Kralı I. Fransuva'nın annesinin, düşmanlarına karşı Kanunî Sultan Süleyman'dan yardım istemesi üzerine Fransa kralına gönderilen nâme-i hümayûn.¹²

– Kanunî Sultan Süleyman'ın Fransa kralına gönderdiği; İngiltere-Fransa arasındaki ilişkilerin düzelmesinden duyduğu memnuniyeti ifade eden nâme-i hümayûnu.¹³

Hollanda

– Osmanlı Devleti ile Felemenk arasında İstanbul'da imzalanan ticaret anlaşması.¹⁴

– Hollanda'da selden zarar görenlere maddi yardım yapılması hakkında Meclis-i Vükela mazbatası.¹⁵

İngiltere

– İngiltere Kralı IV. William tarafından Sultan II. Mahmud'a yazılan iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin ve ticarî imtiyazların devam ettirilmesi hakkında mektup.¹⁶

¹⁰ BOA. Hatt-ı Hümayun 265, 6 Ağustos 1757.

¹¹ BOA. MB, Nu: 918/69, 15 Aralık 1917.

¹² BOA. Mühimme Defteri 3, hüküm 1121, 25 Mayıs 1560.

¹³ BOA. Mühimme Defteri 5, hüküm 93, 15 Ağustos 1565.

¹⁴ BOA. Muahade, Nu: 138, 14 Mart 1840.

¹⁵ BOA. MV, Nu: 200/21, 30 Ocak 1916.

¹⁶ BOA. HAT, Nu: 46314-A, 9 Temmuz 1830.

– Sultan Abdülaziz’in Manchester’i ziyaretinden memnuniyet duyulduğu, pamuk üretimiyle ilgili liberal politikalarının takdirle karşılandığı ve iki ülke arasında bu konuda daha önce yapılan ittifakın devam ettirilmesi temennilerini bildiren Manchester Belediyesi’nin mektubu.¹⁷

İrlanda

– İrlanda’da meydana gelen kıtlık sebebiyle Osmanlı Devleti’nin yaptığı yardımdan dolayı, ülkenin soyluları, ileri gelenleri ve halkının gönderdiği teşekkür mektubu.¹⁸

İsveç

– Mülteci olarak Osmanlı Devleti’nde bulunan İsveç Kralı Karlos’un güvenli bir şekilde kendi memleketine gönderilmesi için ilgililere gerekli talimatın verildiği hakkında hüküm.¹⁹

– Osmanlı Devleti ile İsveç-Norveç Krallığı arasında İstanbul’da imzalanan ticaret ve seyr-i sefâin andlaşması.²⁰

Norveç

– Bağımsızlığı Avrupa devletleri tarafından tasdik edilen Norveç Hükümeti’yle Osmanlı Devleti’nce de münasebet tesis edilmesi hakkında irade.²¹

Vatikan

– Papa’nın, Osmanlı Devleti ile Vatikan arasında mevcut olmasından memnuniyet duyduğu iyi ilişkilerin geliştirilmesine çalışacağı ve fırsat düştükçe Katoliklere hâkimiyetinde buldukları Osmanlı idaresine sadık olmalarını tavsiye ettiği hakkındaki görüşlerinin, İstanbul’daki vekili Monsenyör Bonetti vasıtasıyla bildirildiği tezkire ve tercümesi.²²

Macaristan

– Erdel ve Macar Kralı İstefan’a hizmet ve bağlılığına binaen hil’at gönderildiği ve hâkimiyeti altındaki vilayetleri en iyi ve adaletli bir şekilde muhafazaya devam etmesi hakkında hüküm.²³

– Osmanlı Devleti’ne iltica eden Kursların (Orta Macarlar) Sofya’da iskân edilmesi.²⁴

¹⁷ BOA. Plan-Proje, Nu. 1093, 17 Temmuz 1867.

¹⁸ BOA. Milli Emlaktan Devralınan Belgeler, Nu: 12, 1847.

¹⁹ BOA. Mühimme Defteri, Nu: 119, s. 9, 5 Ağustos 1711.

²⁰ BOA. Muahede, Nu: 216, 274, 5 Mart 1862.

²¹ BOA. İ. HUSUSİ, Nu: 1323. N/67, 24 Kasım 1905.

²² BOA. Y. PRK. BŞK, Nu: 41/37, 18 Mayıs 1895.

²³ BOA. Mühimme Defteri, Nu: 3, h. 408, 10 Ekim 1559.

Polonya

– Yaklaşık 60 seneden beri mülteci olarak Polonezköy’de yaşayan Polonyalıların Osmanlı vatandaşlığını kabul etmeleri.²⁵

– Polonya’nın Osmanlı Devleti tarafından tanınması ve konsolosluk protokolünün imzalanması.²⁶

İspanya

– İspanya Cumhuriyet Hükümeti’nin Osmanlı Devleti tarafından tanındığı hakkında irade.²⁷

– İspanya’da nehirlerin taşması sonucu meydana gelen sel felaketinden zarar görenlere Osmanlı Devleti’nin yaptığı yardımdan dolayı Kral tarafından teşekkür edildiği hakkında İspanya sefirinden gelen tezkirenin sureti ve selden etkilenen yerlerin görünümü.²⁸

İtalya

– İstanbul’da bulunan İtalyan mültecilerinin şiiir ve edebiyata dair İtalyanca bir gazete çıkarmalarına izin verilmesi hakkında irade.²⁹

– İki devlet arasındaki münasebetlere verilen önemin bir nişanesi olarak İtalya ordusu generallerinden ve kraliyet şövalyelerinden Giacomo Durando’yu orta elçi olarak tayin ettiklerine dair Sardunya kralı tarafından gönderilen mektup ve tercümesi. (İtalya devleti kurulduğunda da bu elçi görevine devam etmiştir. Dolayısıyla bu tayin iki ülke arasında siyasi ilişkilerin kurulmasında bir dönüm noktasıdır.)³⁰

– Yeni kurulan İtalya Krallığı’nın Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınması hakkında irade.³¹

Portekiz

Kanunî Sultan Süleyman’ın, Portekiz kralına iki ülke arasındaki dostluğun geliştirilmesine dair gönderdiği nâme-i hümayûn.³²

– Osmanlı ile Portekiz devletleri arasında dostluk ve ticaretin geliştirilmesine ilişkin imzalanan onyeddi maddelik Dostluk, Ticaret ve Seyr-i Sefâin Andlaşması.³³

²⁴ BOA. Mühimme Defteri 110, hüküm 2807, 2 Mart 1699.

²⁵ BOA. DH. SN. THR 18/62_1, 26 Şubat 1911.

²⁶ BOA. MV 218/26, 19 Ocak 1920.

²⁷ BOA. İ. HR, Nu: 15844, 12 Eylül 1874.

²⁸ BOA. Y. PRK. EŞA, Nu: 2/6, 19 Şubat 1865.

²⁹ BOA. İRADE HARİCİYE, Nu: 2881, 4 Aralık 1849.

³⁰ BOA. İRADE HARİCİYE, Nu: 7130, 25 Eylül 1856.

³¹ BOA. NAME-İ HÜMAYUN DEFTERİ, Nu: 12 Hüküm: 118, 5 Temmuz 1861.

³² BOA. Mühimme Defteri 5, hüküm 161, 25 Ağustos 1565.

Bunlardan başka Osmanlı Arşivi'nde sayısı yüzleri bulan fon ve bunların alt kodları yer almakta ve bu fonlarda da Rusya, Türkistan, Habeşistan, Uzakdoğu ve Amerika'yı ilgilendiren belgeler yer almaktadır.

SONUÇ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler hem bölge ve dünya tarihi hem de altı yüz yıl süren Osmanlı yönetiminin her türlü özelliklerini göstermesi bakımından taşıdığı önem dikkate alınarak tasnifi tamamlanan fonlar hızla tarihi gerçeklerin aydınlatılması için bilim insanlarının, araştırmacıların ve gelecek nesillerin hizmetine sunulmuş bulunmaktadır.

600 yıllık tarihi ve kültürel mirasın sahibi olan Türk arşivlerinde araştırma yapılmadan yazılacak bir bölge ve dünya tarihinin eksik kalacağına bilinciyle modern arşivciliğin ana ilkesi olan açıklık prensibini esas kabul eden Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü araştırmacılara sunulan hizmetlerde çağın gereklerine ve AB standartlarına uygun düzenlemeler yapmıştır.

Dünya bilim çevrelerine kolaylık sağlamak, bilginin paylaşılmasını ve öğrenmenin önündeki engelleri ortadan kaldırmak amacıyla internet ortamında belge kataloglarımız yayınlanmış, araştırma salonlarımızda dijital ortamda hizmet vermeye başlanmıştır.

Bu düzenlemelerle Türk arşivlerinin çağın gereklerine uyması sağlanmış, kolay ulaşılabilir bir arşiv hâline getirilmiş bilgiye ve belgeye ulaşımındaki bürokratik engeller ortadan kaldırılmıştır.

³³ BOA. A. DVNS. DVE. d, Nu: 75/1, 5 Mayıs 1843.

